

A NEMI ALAPÚ ELUTASÍTÁS IRÁNTI ÉRZÉKENYSÉG ÉS A FÉRFIAKKAL SZEMBENI ELLENSÉGES HIEDELMEK HATÁSA AZ ELUTASÍTÁST KÖVETŐ HELYZET- ÉRTELMEZÉSRE ÉS MEGBOCSÁTÁSI SZÁNDÉKRA¹

PÁNTYA József

Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar (DE BTK) Pszichológiai Intézet,
Szociál- és Munkapszichológiai Tanszék,
pantya.jozsef@arts.unideb.hu

DALLOS Andrea

Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar (DE BTK) Pszichológia MA-hallgató
dallosandi@citromail.hu

PAPP Gábor

Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar (DE BTK) Pszichológiai Intézet,
Szociál- és Munkapszichológiai Tanszék,
papp.gabor@arts.unideb.hu

KOVÁCS Judit

Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar (DE BTK) Pszichológiai Intézet,
Szociál- és Munkapszichológiai Tanszék,
kovacs.judit@arts.unideb.hu

¹ A publikáció elkészítését a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0024 számú projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmányban bemutatott vizsgálat célja, hogy egy nemi alapú elutasításként is értelmezhető helyzetben tárja fel az elutasító fél viselkedésére vonatkozó oktulajdonítást és az elutasító fél bocsánatkérését követő megbocsátási szándékot. A bocsánatkérés módjának manipulációja mellett olyan egyéni jellemzők hatásait is teszteltük, amelyek potenciálisan befolyásolják a nemi alapú elutasításként is értelmezhető helyzetben mutatott oktulajdonítást és megbocsátási szándékot. A kutatásban a férfiakkal szembeni ellenséges és jóindulatú hiedelmek és a nemi alapú elutasítás iránti érzékenység egyéni különbségeit kezeltük. Kérdőíves vizsgálatunkban 181 nő vett részt. Eredményeink szerint a helyzet nemi alapú elutasításként való értelmezését az ellenséges hiedelmek valószínűsítették. Mind e nemi alapú oktulajdonítás, mind az ellenséges hiedelmek nehezítették a megbocsátást. A nemi alapú elutasítás iránt érzékeny személyek megbocsátását kifejezetten nehezítette, ha mint nőtől kértek tőlük bocsánatot. Az ellenséges hiedelmeket vallók megbocsátását pedig az nehezítette, ha az elkövető túl általános formában, az elutasítás okára nem utaló módon kért bocsánatot.

Kulcsszavak: elutasítás, megbocsátás, férfiakkal szembeni ellenséges és jóindulatú hiedelmek, nemi alapú elutasítás iránti érzékenység

BEVEZETÉS

Az életünk során számos olyan helyzettel találkozunk, amikor egy társunktól negatív visszajelzést kapunk. Ez a negatív visszajelzés egyaránt öltheti az érdektelenség, kritika, előítélet, elkerülés, elutasítás, elhagyás, bántalmazás és társas kirekesztés formáját is (Smart Richman és Leary, 2009). A mindennapokban gyakran kell szembesülnünk a másiktól érkező visszautasítás kellemetlen élményével, gondoljunk csak például egy pályázatra, egy állásra vagy akár egy szerelmi kapcsolatra. Ezek a helyzetek kellemetlen érzéseket keltenek bennünk, emiatt lehetőségeink szerint igyekszünk minél inkább elkerülni az ilyen tapasztalatokat (Leary, 2001).

Ugyanakkor ezek az elutasítási helyzetek sok esetben nem egyértelműek, pusztán az eset alapján nem tudjuk eldönteni, hogy minnek is tulajdoníthatjuk a másiktól érkező negatív visszajelzést. Ilyenkor a helyzet észlelését és értelmezését jelentős mértékben befolyásolja az, hogy az elutasítást elszenvető egyén milyen hiedelmekkel, elképzelésekkel, értékekkel és beállítódásokkal rendelkezik, hiszen ezek mentén nyernek jelentést az esemény részletei.

Vizsgálatunk célja annak feltárása volt, hogy a nemi alapú elutasításként is értelmezhető helyzetekben hogyan alakul az elutasító fél viselkedésére vonatkozó oktulajdonítás és az elutasító fél bocsánatkérését követő megbocsátási szándék. Megvizsgáltuk, hogy ezt az oktulajdonítást és reakciót miként befolyásolják olyan egyéni jellemzők, mint a nemi alapú elutasítás iránti érzékenység és a személyek nemekkel kapcsolatos nézetei. Célunk volt továbbá feltárni, hogy az elutasító fél sérelmet követő magatartása (mire hivatkozva kér bocsánatot a sérelemért) hogyan hat az említett oktulajdonításra és a megbocsátásra, illetve hogy a sértő fél

különböző magatartásmódjai mellett mutatott oktulajdonítást és megbocsátási reakciót módosítják-e a fent említett egyéni jellemzők.

E kérdések vizsgálatát többek között azért is tartjuk szükségesnek, mert a jelenlegi munkaerőpiaci egyenlőtlenségek jelentős része a nemi szegregáció következménye (az ennek hátterében húzódó mechanizmusok áttekintését ld. Nguyen, 2005). A munkahelyen jelenlévő nemi egyenlőtlenségek egyik oka lehet például a nagyobb mértékűnek észlelt nemi alapú diszkrimináció, amely ahhoz vezet, hogy a nők kevésbé érzik támogatónak a munkahelyi környezetet, és csökken a szervezeti alapú önértékelésük (Yoder és McDonald, 1998). Az önértékelés e formájának csökkenése pedig a munkahellyel kapcsolatos elégedetlenséghez, alacsonyabb munkamotivációhoz és magasabb kilépési szándékhoz vezethet (a szervezeti alapú önértékelés szervezeti attitűdökre, motivációra és viselkedésre gyakorolt hatásainak áttekintéséért ld. Pierce és Gardner, 2004). Fontos lenne tehát tudni, hogy milyen tényezők okozzák egy sérelem nemi alapúként történő észlelését, és mi az, ami elősegítheti egy ilyen helyzetben a sérelem megbocsátását a hosszú távú produktív kapcsolatok fennmaradása érdekében.

E kérdések vizsgálatához egy hipotetikus munkahelyi szituációt választottunk, amelyben a visszautasítás okai nem tisztáztak, így az akár nemi alapú elutasításként is értelmezhető. A szituációnak három változatát alakítottuk ki, annak megfelelően, hogy az elkövető vajon azért fejezi-e ki sajnálatát, mert nem adta meg a lehetőséget a történet szereplőjének, mint nőnek (1), mint pályakezdőnek (2), vagy általában (3). Az esetet leíró szituációt kérdőívbe foglaltuk, és 181 női kitöltővel értékeltettük.

Eredményeink szerint a helyzet nemi alapú elutasításként való értelmezését a férfiakkal szembeni ellenséges hiedelmek valószínűsítik. Mind az előbbi oktulajdonítás, mind az ellenséges hiedelmek nehezítik a megbocsátást. A nemi alapú elutasítás iránt érzékeny személyek megbocsátását kifejezetten nehezítette, ha mint nőtől kértek tőlük bocsánatot. Az ellenséges nézeteket vallók megbocsátását pedig az nehezítette, ha az elkövető túl általános formában, az elutasítás okára nem utaló módon kért bocsánatot.

Nemi alapú elutasítás és diszkrimináció

A személyközi elutasításnak számos változata ismert. Tanulmányunk nem vállalkozhat arra, hogy e változatok mindegyikét bemutassa, ezeknek a szisztematikus szempontok szerinti összevetését Leary (2006) áttekintése tartalmazza. Legyen szó akár társas kirekesztésről, elutasításról, vagy akár megbélyegzésről, annak a tapasztalatnak az átélése, hogy a másikkal való kapcsolatunk értékét a partner láthatóan másképp értékeli, és ehhez esetleg még negatív tulajdonságunkat is indokként megnevezi, megterhelő. Az elutasítás olyan negatív következményekkel jár együtt, mint például az érzelmi válaszok hiánya, a csökkent empátia, és a pro-szociális viselkedésektől való elfordulás (DeWall és Baumeister, 2006; Twenge és Mtsai, 2007).

Az elutasítás hátterében számos tényező állhat. Ilyenek lehetnek az egy adott csoporttal kapcsolatban elterjedt, olykor kulturálisan osztott negatív sztereotípiák és értékelések, amelyek alapként szolgálnak egy csoport tagjainak elkerüléséhez, kizárásához, diszkriminációjához (Major és O'Brien, 2005). Azt, hogy egy ilyen elutasítási helyzetet mikor tekintünk diszkriminációnak, számos tényező befolyásolja. A *sztereotípiá-aszimmetria hipotézis* szerint az elutasítást hajlamosabbak vagyunk diszkriminációnak tulajdonítani, ha az áldozat és az elkövető

eltérő csoportból származik, és az elutasítás egy olyan területen fordul elő, amelyen az áldozat csoportját negatívan sztereotipizálják (O'Brien és mtsai, 2008). A helyzet értelmezésére az adott csoporttal kapcsolatos sztereotípiák mellett a résztvevő felek státusza is hatással van: általában arra számítunk, hogy az áldozatok alacsonyabb státuszú csoportok tagjai, mint az elkövetők (pl. etnikai vagy nemi csoportok esetében); ez a *státusz-aszimmetria hipotézis* (Inman és Baron, 1996; Rodin és mtsai, 1990). O'Brien és munkatársainak (2008) megfigyelései szerint például a női vizsgálati személyek valóban abban az esetben tulajdonítják leginkább diszkriminációnak egy női pályázó elutasítását, ha az a terület, ahova jelentkezik, úgy írható le, mint ami férfias tulajdonságokat igényel.

Egy másik helyzeti tényező, amely szintén hatással lehet az elutasítással kapcsolatos ok-tulajdonításra, az a diszkriminációra utaló jelek erőssége, nyilvánvalósága. Minél kevésbé egyértelmű egy helyzet, annál erősebb befolyásoló hatásuk van a személyes különbségeknek a helyzet értelmezésére. A csoportjukkal nagymértékben azonosuló nők, a csoportjukkal kevésbé azonosulókhöz képest, sokkal gyakrabban tulajdonítják a kétértelmű visszajelzéseket diszkriminációnak. A negatív kimenetek előítéletnek való tulajdonítása, főként az erre utaló jelek hiányában, krónikus tendenciát tükrözhet arra vonatkozóan, hogy az egyén saját magát áldozatként lássa, vagyis az ilyen egyén érzékeny az elutasításra (Major és mtsai, 2003).

A diszkriminatív módon való elutasítottág érzését nemcsak az elutasított személy csoporttagsága, csoportjának státusza, illetve a csoportjára vonatkozó sztereotípiák fokozhatják, hanem gyakran az a tény is, hogy a személy akár nem is egyetlen kisebbségi vagy alacsonyabb státuszú csoport tagja. A kisebbségi státuszok növekedésével pedig annak a valószínűsége is nő, hogy a személy egyre kevésbé fér hozzá a társadalmi és gazdasági erőforrásokhoz. Gondoljunk csak a pályakezdeőkkel szemben támasztott magas elvárásokra, amelyekben túl a munkaerőpiacon való érvényesülést az is nehezítheti, ha az illető történetesen pályakezdő nő (Deegan, 1985; Morrison és von Glinow, 1990). A hátrányos helyzetek összeadó negatív következményeiről, például azok fizetésre gyakorolt hatásairól, a nemi és az etnikai kisebbségi státuszok összefüggésében is találunk megfigyeléseket (McGuire és Reskin, 1993). Kérdéseket vet fel, hogy egy többszörös kisebbségi helyzetben történő elutasítást a személy melyik státuszának tulajdonítja, s ha ez a többszörös kisebbségi helyzet a pályakezdő nő helyzete, akkor mitől függ a nemi alapon való elutasítottág érzése.

Ez az érzés elvárásaink szerint olyan személyes jellemzőktől is függhet, mint a férfiakal szemben megnyilvánuló nemi alapú hiedelmekkel való egyetértés, illetve a nemi alapú elutasítás iránti érzékenység, amely jellemzőkről a tanulmány későbbi részében részletesebben is szólunk.

Bocsánatkérés és megbocsátás

A mindennapokban gyakran kell szembesülnünk a másiktól érkező visszautasítás kellemetlen élményével. Ezek a helyzetek kellemetlen érzéseket keltenek, mert az emberek egyik legnagyobb szükségletének, a valakihez való tartozásnak a megvalósulását veszélyeztetik (Leary, 2001; Leary és mtsai, 2001). Leary és munkatársai (2006) kiemelik, hogy ezek a kellemetlen érzések társas szempontból kedvezőtlen hatásokat okozhatnak, ugyanis az elutasításból fakadó düh és bosszúvágy az agresszív viselkedés egyik leggyakoribb prekursorai lehetnek. A meg-

bocsátás révén azonban képesek vagyunk magunk mögött hagyni ezeket a negatív érzéseket és motívumokat, ennek pedig kedvező hatása van fizikai és pszichés jóllétünkre, valamint társas kapcsolatainkra egyaránt (ld. pl. McCullough, 2000; Szondy, 2006).

A sérelmek néha elkerülhetetlenek, még a hosszú távon jól működő kapcsolatokban is (pl. munkahelyi környezetben), ahol a különböző interperszonális sérelmek nagyon súlyos következményekkel is járhatnak. Ha a sérelmet elkövető fél azt szeretné, hogy a sérelem ellenére fennmaradjon a kapcsolat a sértett féllel, élhet a bocsánatkérés eszközével (McCullough, 2000; McCullough és mtsai, 1998).

Eaton és munkatársai (2007) rámutattak arra, hogy a bocsánatkérés a sérelemmel kapcsolatban számos információt tartalmaz. A sérelmet elkövető fél a bocsánatkérés során kifejezésre juttatja, hogy elismeri a sérelmet és megbánta tettét. Ezzel világossá válik a sérelmet elszenvedő fél számára, mi az oka a sérelemnek, megerősítést nyer abban, hogy helyesen értelmezte sérelemként az eseményeket, és joga van dühösnek lenni. Ez a társas megerősítés segíthet a sérelmet követő bizonytalanság és fenyegetettség-érzet leküzdésében, és megbocsátásra motiválhatja a sérelmet elszenvedő felet. A bocsánatkérésben bennfoglalt információk tehát közös értelmezési keretet kínálnak a sérelem kiértékeléséhez. Tanulmányunkban azt fogjuk megvizsgálni, hogy egy akár nemi alapú elutasításként is értelmezhető helyzetben hogyan működik egy olyan értelmezési keret, melyben a sértés egy bárkivel, egy fiatalal vagy egy nővel szembeninek van aposztrofálva. A bocsánatkérés, illetve a bennfoglalt információk mindazonáltal ellentétes hatást is kifejthetnek, amennyiben olyan szempontokra irányítják rá a figyelmet, amelyek a bocsánatkérés megtörténte nélkül rejtve maradnának (Risen és Gilovich, 2007).

Bizonyos személyes tényezők is hatással lehetnek a megbocsátásra (Eaton és mtsai, 2007). Az emberek között különbségeket találunk abban, hogyan reagálnak ugyanolyan ingerekre, és ez a bocsánatkérések esetében sincs másképp. A személyes különbségek befolyásolják a bocsánatkérés hatásait, köztük olyanok, mint például a személyek énfelfogása (Fehr és Gelfand, 2010), vagy önértékelése (Eaton és mtsai, 2007). Ilyen, a nemi alapú elutasítást követő megbocsátást befolyásoló egyéni tényezőnek tartjuk a nemekkel kapcsolatos hiedelmeket és a nemi alapú elutasításra való érzékenységet.

Nemekkel kapcsolatos hiedelmek és a nemi alapú elutasításra való érzékenység

Szexizmus és ambivalens attitűdök

A szexizmus nemi alapú megkülönböztetést, diszkriminációt jelent. A szakirodalom azokat a nőkkel kapcsolatos hiedelmeket tekinti szexistának, melyeket olyan attitűdökként határozhatunk meg, amelyek a nők társadalmi, politikai, gazdasági és pszichológiai fejlődésének korlátozására, és ezáltal a nőknek a férfiakhoz viszonyított alacsonyabb pozícióban tartására irányulnak (Benson és Vincent, 1980).

A kutatók többsége kezdetben a szexizmusra, mint egységes konstruktumra tekintett, ez az elképzelés azonban Glick és Fiske (1996, 2006) felvetése nyomán megváltozott. Az említett szerzőpáros hívta fel a figyelmet elsőként arra, hogy nem foghatjuk fel a szexizmust úgy, mint a nőkkel szembeni tiszta ellenségességet, hiszen így figyelmen kívül hagyjuk a szexizmus

egy nagyon fontos aspektusát: a nőekkel szembeni pozitív érzelmeket. A nőekkel szembeni jóindulatú szexizmus olyan attitűdöket foglal magában, amelyek szexisták abban az értelemben, hogy a nőket sztereotipikusan szemlélik, ugyanakkor szubjektíven pozitív érzelmek jelennek meg bennük. Ezek a nőekkel szembeni ellenséges és jóindulatú nézetek egyidejűleg is „élhetnek” és működhetnek egy személyen belül, ilyen esetben az egyént a nőekkel szembeni ambivalencia jellemzi.

Természetesen nemcsak a férfiaknak vannak ellenséges és jóindulatú hiedelmek a nőekkel szemben, hanem ugyanúgy a nők is rendelkeznek ilyen nézetekkel a másik nemmel szemben (Glick és Fiske, 1999; Nguyen és mtsai, 2003–2004). Ugyanakkor a nők férfiakkal kapcsolatos hiedelmekre – a nemek között jelenlévő egyenlőtlenség okán – a szó társadalmi jelentése értelmében nem hivatkozhatunk szexistaként, azokra mint a férfiakkal szembeni attitűdökre, hiedelmekre, előítéletekre tekinthetünk (Glick és Fiske, 1999).

Azt, hogy az emberek mennyire támogatják ezeket az ellenséges és jóindulatú hiedelmeket, számos tényező befolyásolja, például az egyén neme, a kultúra, amelyben él, a másik nemmel kapcsolatos korábbi tapasztalatai, az életkora, az iskolázottsága stb. (ld. pl. Kovács, 2001, 2007). A férfiak jobban egyetértenek a nőekkel szembeni ellenséges és jóindulatú attitűdökkel, mint a nők; míg a férfiakkal szembeni ellenséges nézeteket vizsgáló skálán a nők érnek el magasabb pontszámot. Az előzőekkel ellentétben a férfiakkal szembeni jóindulatú nézetek esetében nem jelentkeznek szignifikáns nemi különbségek (Glick és mtsai, 2002; Fernandez és mtsai, 2004).

A nemekkel kapcsolatos nézetek és a nemi alapú diszkriminációra adott reakciók kapcsolatának vizsgálatok Feather és Boeckmann (2007) a résztvevőket arra kérték, hogy a nők és a férfiak munkahelyi előrelépési lehetőségeit értékeljék. Eredményeik szerint a nők általában úgy vélik, hogy a férfiak előnnyel rendelkeznek az előléptetések terén, ugyanakkor nem gondolják, hogy bűnösnek kellene érezniük magukat, ha ők maguk egy kis előnyhöz jutnak az előléptetésnél a férfiakkal szemben. A szerzők további eredménye, hogy a férfiakkal szemben ellenséges attitűdöket vallók észleletében a férfiak előnyösebb helyzetben vannak, ők a felelősek a nemek közötti egyenlőtlenségekért, illetve nagyobb mértékű neheztelés jelentkezett velük szemben, ha ők nyerték el az előléptetést, nem pedig egy nő. A férfiakkal szembeni jóindulatú nézetek helyeslése kisebb mértékű neheztelést vont maga után a magasabb pozícióba kerülő férfival szemben (Feather és Boeckmann, 2007).

Mindezek alapján egyértelműen feltételezhetjük, hogy a férfiakkal szembeni jóindulatú és ellenséges nézetek támogatása hatással van arra, hogy egyrészt, mennyire gondoljuk nemi alapon való elutasításnak azt a helyzetet, melyet akár annak is lehet értelmezni, másrészt mennyire vagyunk hajlandók egy nemi alapú diszkriminációként is értelmezhető eseményt követően megbocsátani a velünk szemben igazságtalanul eljáró másik félnek.

Nemi alapú elutasítás iránti érzékenység

Egy másik személyiségtényező, ami befolyásolhatja egyrészt a nemi alapon való elutasítottság érzésének, másrészt a megbocsátásnak a mértékét egy nemi diszkriminációként is értelmezhető eseményt követően, az a nemi alapú elutasítás iránti érzékenység (London és mtsai, 2012).

A nemi alapú elutasítás iránti érzékenység az elutasítás iránti érzékenységnek egy speciális esete, amely érzékenység az elutasításra vagy annak veszélyére adott reakciók egyéni különbségeire utal. Az elutasítás iránti érzékenység egy kognitív-affektív feldolgozási folyamat, amely az elutasítással kapcsolatos tapasztalataink hatására alakul ki. Hatására az emberek fokozottan éberek az elutasítás vélt vagy valós jeleire, és ezekre intenzívebben is reagálnak olyan helyzetekben, ahol az elutasítás egy lehetséges esemény (Mendoza-Denton és mtsai, 2002). Az elutasítással kapcsolatos elvárások olyan erős, védekező érzelmi állapotok (pl. szorongás, harag) kísérik, amelyek felkészítik az egyént a bekövetkező elutasításra (Downey és Feldman, 1996).

A sértéseket, amelyek megbocsátást igényelnek, az elutasításra érzékeny személyek úgy értelmezhetik, hogy a másik fél leértékeli a kapcsolatukat, és erre fokozott érzelmekkel reagálhatnak, mint például harag és düh (Leary, 2001; Leary és mtsai, 2006). Egyes kutatások szerint az elutasításra érzékeny személyek egy kis sértést is csak nehezen bocsátnak meg, így irányítva a partner figyelmét az általa elkövetett sértésre (Fincham és mtsai, 2005). Korábbi kutatások megfigyelései szerint a visszautasításra általában maladaptív reakciókat mutatnak (pl. agresszió, ellenségesség és féltékenység – Ayduk és mtsai, 2008; Downey és mtsai, 2000). Vannak azonban olyan vizsgálatok, amelyek arról számolnak be, hogy az elutasításra érzékeny személyek akár túlzott engedékenységgel is reagálhatnak egy sértésre, a kapcsolat fenntartása érdekében megpróbálhatják magukat pozitív fényben feltüntetni, pl. benyomáskeltés révén (pl. Fincham és mtsai, 2005, Romero-Canyas és mtsai, 2010).

Bár elvileg ma már a nemi hovatartozás nem jelenthet hátrányt, ennek ellenére a szexizmus rejtett formái továbbra is élnek a társadalmunkban, így a nemi alapon történő megkülönböztetés, elutasítás lehetősége továbbra is jelen van a mindennapjainkban, mely az ilyen helyzetekkel kapcsolatban kialakíthat egyfajta érzékenységet. Ennek megfelelően a nők elutasítással kapcsolatos aggodalmi olyan szituációkban aktiválódnak leginkább, amelyekben asszertívan és karizmatikusan kell viselkedniük, jól kell teljesíteniük tipikusan férfiak által dominált területeken, illetve ahol értékelői pozícióban lévő férfiakkal kell kapcsolatba lépniük (London és mtsai, 2012). Az idézett szerzők szerint a nők esetében a nemi alapú elutasítás elkerülésének egy tipikus formája az „önelhallgattatás” (self-silencing), melynek lényege, hogy elnyomják az én azon aspektusait, és legátolják azokat a viselkedéseket, amelyek veszélyeztethetnék a másikkal való kapcsolatot.

Vizsgálatunk egyik központi kérdése, hogy milyen reakciók várhatók egy akár nemi alapú elutasításként is értelmezhető helyzetben akkor, ha a sértő fél bocsánatot kér tettéért? Hogyan befolyásolja mindezt a nemi alapú elutasítás iránti érzékenység? A nemi alapú elutasításra érzékeny személyek ugyanis fogékonyabbak a nemi diszkrimináció jeleire, és jobban is szoronganak olyan helyzetekben, ahol el diszkrimináció bekövetkezhet (London és mtsai, 2012; Romero-Canyas és mtsai, 2009). A bocsánatkérés az ő esetükben azt erősítheti meg, hogy nem is alaptalanul aggódtak. Éppen ezért lehetséges, hogy náluk a bocsánatkérés nem vezet magasabb szintű megbocsátáshoz.

A KUTATÁS

Kérdésfelvetés, hipotézisek

Vizsgálatunk célja feltárni, hogy a nemi alapú elutasításként is értelmezhető helyzetekben hogyan alakul az elutasító fél viselkedésére vonatkozó oktulajdonítás és az elutasító fél megbánását követő megbocsátási szándék. Megvizsgáljuk azt is, hogy ezt az oktulajdonítást és reakciót miként befolyásolják olyan egyéni jellemzők, mint a nemi alapú elutasítás iránti érzékenység és a személyek által vallott nemekkel kapcsolatos nézetek. Célunk továbbá feltárni, hogy az elutasító fél sérelmet követő magatartása (mire hivatkozva kér bocsánatot a sérelemért) hogyan hat az említett oktulajdonításra és a megbocsátásra, illetve hogy a sértő fél különböző magatartásmódjai mellett mutatott oktulajdonítást és megbocsátási reakciót módosítják-e a fent említett egyéni jellemzők.

Mivel a nemi alapú elutasítás iránti érzékenység szakirodalma nem túl nagy, így ezzel kapcsolatban számos kérdés merülhet fel, amelyek elvezethetnek ennek a konstruktumnak az alaposabb megértéséhez és megismeréséhez. Fontos, és ismereteink szerint eddig még nem kutatott kérdés, hogy a nemi alapú elutasítás iránti érzékenység kapcsolatban áll-e a férfiakkal szembeni ellenséges és jóindulatú hiedelmekkel, és ha igen, akkor milyen jellegű ez a kapcsolat. A férfiakkal szembeni nézetek összetettsége miatt azonban erre vonatkozóan nem fogalmazzunk meg konkrét elvárásokat.

A kezelt változók kapcsolatára vonatkozó elvárásainkat az alábbiakban fogalmazzuk meg. A nemi alapú elutasításként értelmezhető helyzet értelmezésére vonatkozó hipotéziseink:

- (H1a) Az elutasított személy nemére hivatkozó bocsánatkérés valószínűbben hívja fel a figyelmet a nemi alapon történő elutasításra, ezért ebben az esetben a nemi alapú oktulajdonítás nagyobb mértékét várjuk a nemi indokot nem tartalmazó bocsánatkérési formákhoz képest. Ezt a hipotézisünket Eaton és munkatársainak (2007) munkája alapján fogalmazzuk meg, ugyanis a bocsánatkérésben megfogalmazott nemi alapú hivatkozás egy közös értelmezési keretet teremt, amely nagyobb mértékű nemi alapú oktulajdonításhoz vezet.
- (H1b) A nemi alapú elutasítás iránti érzékenység hajlamosít az elutasítást követő nemi alapú oktulajdonításra. Ezt a feltevésünket Mendoza-Denton és munkatársainak (2002) megfigyeléseire alapozzuk.
- (H1c) A férfiakkal szembeni ellenséges hiedelmek hajlamosítanak az elutasítást követő nemi alapú oktulajdonításra. Ezt a hipotézisünket az ellenséges nézeteket valló nők azon meggyőződésére alapozzuk, amely szerint a férfiak hatalmukat kihasználva kontrollálni akarják a nőket (Glick és Fiske, 1999), és meg akarják őrizni a velük szembeni vezető pozíciójukat.

A nemi alapú elutasításként értelmezhető helyzetben mutatott megbocsátási szándékra vonatkozó hipotéziseink:

- (H2a) A nemi alapú oktulajdonítás nehezíti az elutasító fél irányába történő megbocsátást. Ezt a nemi diszkrimináció társadalmi elutasítottsága alapján feltételezzük.
- (H2b) A megbocsátást leginkább az segíti, ha a sértő fél általánosan, mint emberrel szemben fejezi ki sajnálatát. A legkisebb mértékű megbocsátást akkor várjuk, ha a sértő fél bocsánatkérésében, diszkriminatív módon, az elutasított nemére hivatkozik. A többszörös

kisebbségben levő pályakezdő nő státuszának életkori elemére való hivatkozást, noha szintén diszkriminatívnak, ugyanakkor elfogadottabbnak gondoljuk.

(H2c) A H1b hipotézishez hasonlóan, a nemi alapú elutasítás iránti érzékenység nehezíti a megbocsátást. E várakozásunkat Fincham és munkatársainak (2005) munkájára építjük.

(H2d) A H1c hipotézishez hasonlóan, a férfiakkal szembeni ellenséges hiedelmek nehezítik a megbocsátást.

A vizsgálat bemutatása

Alanyok és eljárás

Kérdőíves vizsgálatunkban kizárólag nők vettek részt. A kérdőív kitöltésére vonatkozó megkeresésnél ezt a kikötést nem fogalmaztuk meg annak érdekében, hogy elkerüljük az esetleges előhangolási hatást a témára vonatkozóan. Mivel a kérdőívet egyrészt egy online felület segítségével, másrészt papír alapon juttattuk el a vizsgálati személyeknek, az online felületen a férfi kitöltők néhány demográfiai adat megválaszolása után azt az üzenetet kapták, hogy a kérdésekre adott válaszaik alapján a profiljuk nem illeszkedik a jelen kutatás célterületébe, és megköszöntük a vizsgálatban való részvételi szándékukat. Az adatszolgáltatás önkéntes alapon, névtelenül történt.

A vizsgálatban 181 nő adatait vetettük analízis alá. A résztvevők átlagos életkora 34,55 év (szórás: 11,99). A vizsgálati személyek a nemre, életkorra és végzettségre vonatkozó kérdések után egy szituációt olvastak, amelyben egy háromértékű független változót manipuláltunk. Ez a független változó az elutasító fél bocsánatkérésének módja volt (nemi alapú, tapasztalat alapú, esélyegyenlőségre vonatkozó). Az egyes csoportokba a vizsgálati személyek az online felületbe beépített randomizáló algoritmus alapján, illetve a papíralapú kérdőívek véletlenszerű kiosztásával kerültek be. A nemi alapú bocsánatkérés feltételbe 53, a tapasztalat alapúba 60, míg az általános bocsánatkérés feltételébe 68 fő került (a szituáció bemutatását és az egyes feltételek leírását lásd részletesebben a következő szakaszban).

A szituáció elolvasása után a vizsgálati személyek a helyzet értelmezésére vonatkozó attribúciós skálát, egy megbocsátás skálát, egy elutasítás iránti érzékenységet mérő skálát, végezetül pedig egy férfiakkal kapcsolatos nézetek mérésére szolgáló skálát töltöttek ki.

Eszközök

Ebben a szakaszban először bemutatjuk, hogyan manipuláltuk a független változónkat (a bocsánatkérés módja), majd a függő változók (nemi alapú oktulajdonítás, megbocsátás) mérési módjait közöljük. Végül az elutasítás iránti érzékenység és a férfiakkal kapcsolatos nézetek egyéni különbségeinek azonosítására alkalmas eszközök bemutatására térünk ki.

A független változók manipulálása

A vizsgálati személyek a kérdőív elején egy rövid munkahelyi szituációt olvashattak (1. sz. melléklet), amelyben a főszereplőt, a pályakezdő Ágneszt, a főnöke (Péter) visszautasította. Ágnes pályázata helyett a kollégája, a tapasztalt Gábor pályázatát választotta, amely érdemben nem különbözött az Ágnesétől, és állítólag még kis formai hiba is volt benne. Ezeknek a szituációknak

három verziója jelent meg a kérdőívekben: a három történet kizárólag a bocsánatkérés formájában különbözött. A bocsánatkérés során a főnök vagy Ágnes nemére hivatkozva kért bocsánatot („*Ágnesnek, mint nőnek egyenlő esélyeket kellett volna biztosítania*”), vagy Ágnes pályakezdő mivoltára hivatkozott („*Ágnesnek, mint pályakezdőnek egyenlő esélyeket kellett volna biztosítania*”), illetve a harmadik esetben arra hivatkozva kért bocsánatot, hogy „*mindenkinek ugyanolyan esélyeket kellett volna biztosítania*”.

A helyzettel kapcsolatos oktulajdonítás vizsgálata

A vizsgálati személyek öt, a szituációban szereplő elutasítás lehetséges okára vonatkozó állítást olvashattak, amelyekkel való egyetértésüket egy hétfokú skálán jelezheték (2. sz. melléklet). Az állításokat úgy fogalmaztuk meg, hogy az azokkal való egyetértés vagy egyet nem értés mértéke arról informáljon minket, hogy a kitöltő mennyire véli úgy, hogy az elutasító fél döntése nem alapon született (1 = *egyáltalán nem ért egyet*, 7 = *teljes mértékben egyetért*). A skála megbízhatósági mutatója (Cronbach $\alpha = 0,89$) alapján az öt itemet összevontuk, és az így képzett átlagot használtuk elemzéseink során.

Megbocsátás skála

A megbocsátási szándékot a Rye és munkatársai (2001) által kialakított és validált „Megbocsátás skála” (Forgiveness Scale) módosított változatával mértük, amely skálán a vizsgálati személyek azt válaszolták meg, hogyan éreznének, gondolkodnának, viselkednének Ágnes helyében. Az eredeti skála instrukciója szerint a vizsgálati személyeknek egy bármilyen jellegű sérelemre kell gondolniuk, és 15 előre megfogalmazott item mentén azt kell jelölniük, milyen reakciókat adnának az általuk megjelölt sérelemre. A skála itemei mind a pozitív, mind a negatív válaszreakciók megismerését lehetővé teszik, mint például: „*Elgondolkoznék azon, hogyan vághatnék neki vissza.*”, „*Jó dolgokat kívánok neki.*”, „*Biztosan sokat gondolnék arra, hogy milyen rosszul bánt velem.*”, „*Ha legközelebb találkoznánk, nyugodt tudnék maradni.*”, vagy „*Képes lennék arra, hogy az iránta érzett haragomat elengedjem.*”.

Vizsgálatunkban azonban szükségesnek láttuk ennek a skálának egy módosított verzióját alkalmazni. Mint említettük, az eredeti itemek egy szabadon választott sérelemmel kapcsolatosan mérik fel a kitöltők reakcióit, e szabadon választott sérelmek pedig súlyosságuk tekintetében, így hosszú távú, tartós érzelmi következményeikben is, nagyon különbözőek lehetnek. Egy szcenárióban prezentált helyzetre vonatkozóan nem tartjuk szükségesnek a nagyon erőteljesen megfogalmazott, így a megbocsátási szándék mérésében esetleges torzításokhoz vezető állítások használatát. Ezért az eredeti skála itemei közül nem használtuk az alábbi állításokat: „*Ennek a személynek a tettei miatt nem tudnám élvezni az életet.*”, „*Azt hiszem, az életemet tönkretette ez az ember.*”, és „*Imádkozom érte.*”.

Bővítettük ugyanakkor a skálát egy olyan állítással, amely explicit módon rákérdezett a megbocsátás mértékére („*Megbocsátanék neki.*”). Ez a skála legvégére került, azzal a céllal, hogy ne befolyásolja az előző állításokra adott válaszokat. A 12. item („*Sajnálatot éreznék iránta.*”) kivételével szignifikánsan korrelált ($p < 0,01$) a skála többi itemével, 0,21 és 0,59 között változó erősséggel. Ebben az esetben is hétfokú skálát alkalmaztunk (1 = *nem értek egyet*, 7 = *egyetérték*), és az itemeket a főnökre vonatkozóan fogalmaztuk meg (pl. „*Haragudnék a főnökömre.*”).

Vizsgálatunkban tehát a mérőeszköz egy 13 itemes verziójával dolgoztunk; ennek megbízhatósága a 12. item eltávolításával – melyet a többi itemmel való elhanyagolható, mindazonáltal mégiscsak negatív összefüggése tett szükségessé – 0,80-os szintre javult. Elemzéseinkhez a skála megmaradt 12 iteméből képeztünk átlagot.

A Nemi Alapú Elutasítás Iránti Érzékenység Skála (Gender-Based Rejection Sensitivity Questionnaire, Gender RSQ)

A London és munkatársai (2012) által kifejlesztett kérdőívben 11 olyan szituáció jelenik meg, amelyek látszólag ugyanolyan stresszesek a nők és a férfiak számára, viszont a nőknél különböző mértékű aggodalmat, míg a férfiaknál csak kismértékű aggodalmat váltanak ki a nemi alapú elutasítással kapcsolatban. Minden szituációnál jeleznie kell a kitöltőnek, hogy mennyire aggódik amiatt, hogy a neme miatt másként kezelik őt, vagy amiatt egy negatív eseményt szenved el. Továbbá azt is jeleznie kell, hogy mennyire számít az egyenlő/fair bánásmódra.

Az 1. táblázat a kérdőív egyik szituációját mutatja be, az ahhoz tartozó, a kitöltő által megválaszolandó két kérdéssel együtt. Az eredetileg hatfokú skálák helyett kérdőívünkben hétfokú skálákat alkalmaztunk.

1. táblázat. Példaitem a London és munkatársai (2012) által kialakított nemi alapú elutasítás iránti érzékenység skálából (Gender-Based Rejection Sensitivity Questionnaire, Gender RSQ)

Képzeld el, hogy ma van az első munkanapja a szervezetben. Az első napon a vezető összehív egy megbeszélést, hogy bemutassa Önt, mint új munkatársat.								
Mennyire foglalkoztatná/aggasztaná az, hogy a többiek esetleg kevesebbet várnak el Öntől a neme miatt?	egyáltalán nem foglalkoztatna				nagyon foglalkoztatna			
	1	2	3	4	5	6	7	
Nem várnám, hogy a többieknek kisebb elvárásai vannak velem szemben.	nagyon kicsi valószínűséggel				Nagy valószínűséggel			
	1	2	3	4	5	6	7	

A vizsgálatok alapján ez a módszer nagy belső ($\alpha = 0,83$) és test-retest ($r = 0,81$, $p \leq 0,001$) megbízhatóságot mutat (London és mtsai, 2012). Esetünkben szintén magas megbízhatóságról számolhatunk be: a Cronbach α értéke 0,85, amely további itemek elhagyásával sem lenne már tovább javítható. A skála kiértékelése során minden egyes szituáció esetében szükséges kiszámolni egy elutasítás iránti érzékenység-pontszámot az alábbi képlet alapján: elutasítás iránti érzékenység = (elutasítás)*(8-elfogadás elvárása). A végső pontszám kiszámításához a 11 helyzetben kapott elutasítás iránti érzékenység pontszámokat átlagoljuk.

Férfiakkal Szembeni Ambivalencia Skála (AMI: Ambivalence toward Men Inventory)

Glick és Fiske (1999) az *Ambivalens Szexizmus Kérdőív* (Ambivalent Sexism Inventory, ASI) mintájára kifejlesztettek egy kérdőívet, amely a nők férfiakkal kapcsolatos jóindulatú és ellenséges attitűdjeit vizsgálja. A kérdőív 20 itemből áll, az állítások mellett egy hatfokú skálán kell jelezni az egyetértés mértékét (0 = egyáltalán nem ért egyet, 5 = teljes mértékben egyetért). A vizsgálatok alapján a mérőeszköznek jó a belső megbízhatósága (0,75 és 0,87 közötti α -k; Glick és Fiske, 1999; Nguyen és mtsai, 2003–2004; Szabó, 2008).

A kérdőív két, egyenként 10 itemből álló alskálát, a jóindulatú és ellenséges hiedelmek alskáláit fedi le (jóindulatú állítás pl. „*Minden nőnek szüksége van egy férfira, akit csodálhat.*”, míg ellenséges állítás az alábbi: „*Amikor a férfiak „segítenek” a nőknek, akkor gyakran csak bizonyítani akarják, hogy ők jobbak, mint a nők.*”). Esetünkben a jóindulatú hiedelmek alskála itemeinek megbízhatósága az elfogadhatónak mondható (Cronbach $\alpha = 0,68$) szinten túl jelentősen nem javítható, míg az ellenségesség itemeiből, a 17. item („*Végső soron a legtöbb férfi nagyon szereti a gyerekeket.*”) elhagyásával, egy 0,80-os megbízhatóságú skála alakítható ki; elemzéseinkben is az ennek megfelelően képzett átlagokkal számoltunk.

EREDMÉNYEK

A skálák közötti összefüggések bemutatása

Eredményeink bemutatását az általunk vizsgált változókhoz tartozó skálák leíró statisztikáinak (2. táblázat) és a változók összefüggéseinek bemutatásával kezdjük. Ezután a kérdőívben prezentált helyzet értelmezésére ható tényezőket, illetve a megbocsátást befolyásoló fő- és interaktív hatásokat mutatjuk be.

2. táblázat. Az alkalmazott skálák leíró statisztikái

	medián	átlag	szórás
1. Nemi alapú elutasítás iránti érzékenység	9,45	10,08	5,99
2. Férfiakkal szembeni jóindulat	2,60	2,60	0,82
3. Férfiakkal szembeni ellenségesség	3,33	3,23	0,89
4. Nemi alapú oktulajdonítás	4,00	4,18	1,77
5. Megbocsátás	4,42	4,49	1,12

Megjegyzés: a számítások alapjai az 1-től 7-ig terjedő skálák, a férfiakkal szembeni jóindulat és ellenségesség skálák kivételével, ahol 0-tól 5-ig terjedő, hatfokú skálákat használtunk.

A kezelt változók összefüggéseit a 3. számú korrelációs táblázatban foglaljuk össze. Jellemzően a közepesnél gyengébb erősségű összefüggések azonosíthatók: a férfiakkal szembeni jóindulat és ellenségesség, illetve a nemi alapú elutasítás iránti érzékenység és az ellenségesség között találtuk a legerősebb, mindkét esetben pozitív irányú összefüggéseket. Szintén pozitívan korrelál egymással a férfiakkal szembeni ellenségesség és a nemi alapú oktulajdonítás, mely utóbbival az elutasítás iránti érzékenység is pozitív, noha a tendenciaszintet valamivel meghaladó ($p = 0,15$) összefüggést mutat. A megbocsátással egyrészt a nemi alapú oktulajdonítás, másrészt az ellenségesség áll gyenge, de statisztikailag szignifikáns, negatív korrelációban.

3. táblázat. A vizsgált változók korrelációs táblázata

	1.	2.	3.	4.	5.
1. Elutasítás iránti érzékenység	1				
2. Férfiakkal szembeni jóindulat	-0,03	1			
3. Férfiakkal szembeni ellenségesség	0,31*	0,34*	1		
4. Nemi alapú oktulajdonítás	0,11	-0,02	0,23*	1	
5. Megbocsátás	-0,05	0,04	-0,19*	-0,28*	1

** A korreláció 0,01-es szinten szignifikáns.

* A korreláció 0,05-ös szinten szignifikáns.

Megjegyzés: a nemi alapú oktulajdonítás esetében a feltüntetett paraméterek Spearman-féle rho-k.

A bocsánatkérés módjának, a nemi alapú elutasítás iránti érzékenységnek, illetve a férfiakkal szembeni ellenség és jóindulatú hiedelmeknek a hatása az oktulajdonításra
Az oktulajdonításra vonatkozó hipotézisünket kovariancia-analízissel vizsgáltuk, melyben független változóként az elutasítást követő bocsánatkérés módja szolgált, kovariáló változóként pedig az elutasítás iránti érzékenységet, illetve a jóindulatú és ellenséges nézetek mértékét használtuk. Az oktulajdonításra egyedül a férfiakkal szembeni ellenségesség mutatott szignifikáns főhatást ($F_{\text{ELLENSÉGESSÉG}} [1, 168] = 8,61; p = 0,004$): az ellenségesség szintjének emelkedésével egyre erősebb a nemi alapú oktulajdonítás is. Megjegyezzük továbbá, hogy a férfiakkal szembeni jóindulat és az oktulajdonítás között az előbbivel fordított, bár a tendenciaszintet éppen meghaladó összefüggés azonosítható ($F_{\text{JÓINDULAT}} [1, 168] = 2,47; p = 0,118$). Az analízis egyéb fő- és interaktív hatásokat nem jelzett.

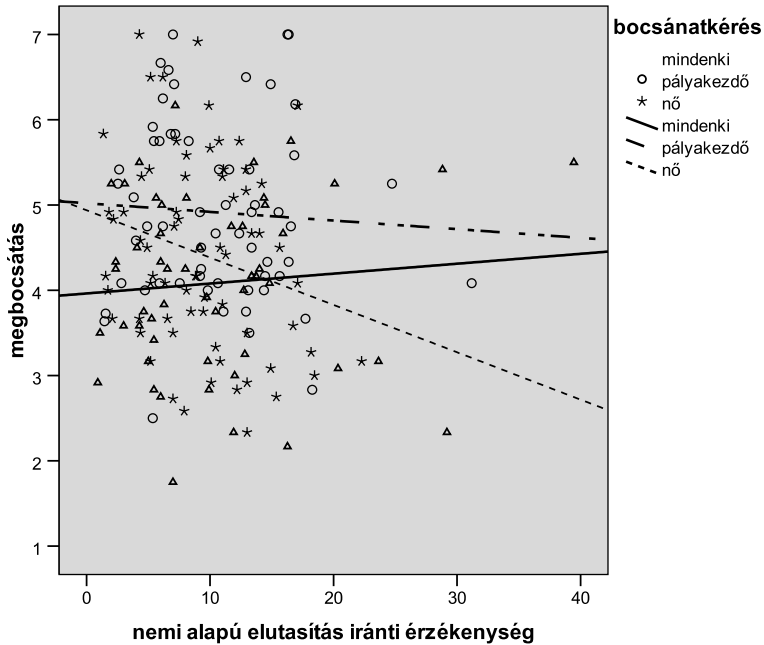
A bocsánatkérés módjának, a nemi alapú elutasítás iránti érzékenységnek, a férfiakkal szembeni ellenség és jóindulatú hiedelmeknek, illetve az oktulajdonításnak a hatása a megbocsátásra

A megbocsátásra vonatkozó hipotéziseinket az előbbihez hasonló módon kovariancia-analízissel vizsgáltuk, amelyben a kovariáló változók sorát immár az oktulajdonítással is bővítettük, és az alábbi eredményeket kaptuk.

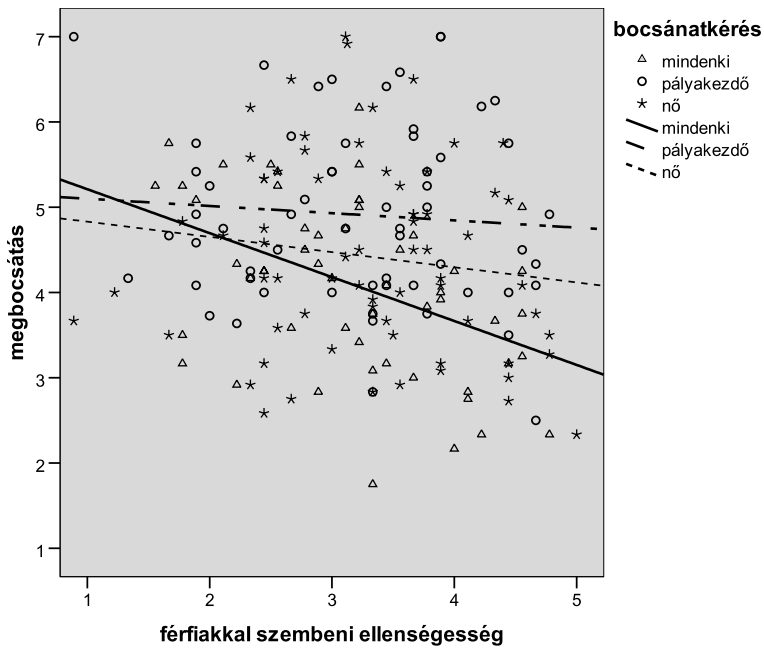
A megbocsátásra szignifikáns főhatást gyakorol a férfiakkal szembeni ellenségesség ($F_{\text{ELLENSÉGESSÉG}} [1, 167] = 5,62; p = 0,019$), illetve a nemi alapú oktulajdonítás mértéke ($F_{\text{OKTULAJDONÍTÁS}} [1, 167] = 10,51; p = 0,001$). Mindkét változó magasabb értékei nehezítik a megbocsátást.

A bocsánatkérés módjának és a nemi alapú elutasítás iránti érzékenységnek interaktív hatása van a megbocsátásra ($F_{\text{BOCSÁNATKÉRÉS} \times \text{ÉRZÉKENYSÉG}} [2, 167] = 3,30; p = 0,039$). Ugyancsak interaktív hatását látjuk a bocsánatkérés és a férfiakkal szembeni ellenségesség változóinak ($F_{\text{BOCSÁNATKÉRÉS} \times \text{ELLENSÉGESSÉG}} [2, 167] = 3,83; p = 0,024$). Ezeket az interaktív hatásokat az 1. és 2. ábrák szemléltetik.

1. ábra. Az elutasítás iránti érzékenység hatása a megbocsátásra

2. ábra. A férfiakkal szembeni ellenségesség hatása a megbocsátásra

A bocsánatkérés és a nemi alapú elutasítás iránti érzékenység interaktív hatása abban áll, hogy az elutasítás iránti érzékenység növekedésével a megbocsátás szintje jelentősen csökken, ha a bocsánatkérés nemi alapú („nő” feltétel). Ezt az összefüggést szemlélteti az 1. ábra.

A férfiakkal szembeni ellenségesség esetében azonban azt látjuk, hogy a megbocsátási hajlandóságot az esélyek nemektől és tapasztalattól független, egyenlő megadására hivatkozó bocsánatkérés befolyásolja (2. ábra). A bocsánatkérésnek ez utóbbi feltétele mellett a férfiakkal szemben ellenséges nézetekkel bíró nők megbocsátási hajlandósága alacsony. A tapasztalatokra hivatkozó bocsánatkérés („pályakezdő” feltétel) a megbocsátási hajlandóság szintjét a fenti két egyéni jellemző függvényében alig látszik befolyásolni, azt jellemzően egy középértéknél valamivel magasabb értékre állítja be.

DISZKUSSZIÓ

Tanulmányunk megvitatását eredményeink rövid összefoglalásával kezdjük. Az oktulajdonításra vonatkozó hipotéziseink (*H1a-c*) közül csak az az elvárásunk igazolódott, amelyben a férfiakkal szembeni ellenségességnek az elutasítást követő nemi alapú oktulajdonítást valószínűsítő hatását feltételeztük (*H1c*). Ez az eredményünk összhangban van egyrészt a férfiakkal szembeni ellenséges nézetek tartalmával (Glick és Fiske, 1999), másrészt Feather és Boeckmann (2007) megfigyeléseivel, amelyek szerint a férfiakkal szemben ellenséges nézeteket valló nők a férfiakat előnyösebb helyzetben látják, őket teszik felelőssé a nemek közötti egyenlőtlenségekért, illetve jobban neheztelnek rájuk, ha a nők helyett a férfiakat léptetik elő. Nem találtuk azonban az elutasított személy nemére hivatkozó bocsánatkérésnek (*H1a*), és a nemi alapú elutasítás iránti érzékenységnek (*H1b*) az oktulajdonításra gyakorolt hatásait, továbbá interaktív hatásokról sem tudunk beszámolni. Az elutasítást követő oktulajdonításra tehát kifejezettebb hatása van a férfiakkal szembeni ellenséges nézeteknek, amelyek mint gyakran nyíltan manifesztálódó attitűdök, inkább képezhetik alapját a helyzet kiértékelésének, szemben egy kognitív-affektív feldolgozási folyamat révén előálló szenzitivitással, amelyre inkább mint intraperszonális jegyre tekinthetünk, erős affektív vetülettel.

A megbocsátási szándékra vonatkozó hipotéziseink (*H2a-d*) közül megerősítést nyert a nemi alapú oktulajdonításnak (*H2a*) és a férfiakkal szembeni ellenségességnek (*H2d*) a megbocsátást nehezítő hatása. A helyzet olyan módon történő kiértékelése, amely az elutasítás mögé valószínűbben helyez nemi indokot, diszkriminatívnak láttatja az elutasítást, ami eltávolít a megbocsátástól. Mint azt korábban láttuk, ez a fajta oktulajdonítás együtt jár a férfiakkal szemben megnyilvánuló ellenséges nézetekkel, amelyek itt önállóan is a megbocsátás gátjává válnak.

A bocsánatkérés módjainak megbocsátásra gyakorolt önálló hatásai viszont nem mutatkoztak statisztikailag jelentősnek (*H2b*), mint ahogy önmagában a nemi alapú elutasítás iránti érzékenység intenzívebb jelenléte sem nehezítette szignifikáns mértékben a megbocsátást (*H2c*). Elgondolkodtató eredménye vizsgálatunknak az az interaktív hatás, amely szerint a két jegyet (nemi alapú elutasítás iránti érzékenység, illetve ellenséges nézetek a férfiakkal kapcsolatban) hordozó személyek ellentétesen reagálnak a nemi alapú és az általános bocsánatkérésre. A nemi

alapú bocsánatkérés a nemi alapú diszkrimináció nyíltszíni beismerése, az általános bocsánatkérés pedig kevésbé enged a nemi alapú megkülönböztetésre következtetni. Ha valamivel szemben averziót élünk meg, természetesnek gondolhatjuk, hogy annak a bizonyos minőségnek a nagy dóziszt kellemetlenebbnek éljük meg, mint a kis dózist, akármennyire is exkuzálja magát előttünk az a cselekvő, akitől az averzióra okot adó dolog érkezik. Azonban, miközben a nemi alapú elutasítás iránt érzékeny személyek valóban e természetes logika szerint reagálnak, és megbocsátóbbak az általános bocsánatkérés esetében, a férfiakkal szemben ellenséges hiedelmeket vallókat a nemi alapú bocsánatkérés nyugtatja meg jobban. E paradox reakció mögött, véleményünk szerint, kirajzolódik a nemekkel kapcsolatos hiedelmek kettős arculata. Nevezetesen, hogy bár manifeszt módon lehetnek valakinek ellenséges (és ne felejtjük el, ezzel egyidőben jóindulatú, tehát ambivalens) hiedelmei a férfiakkal (és általában véve, a nemekkel) kapcsolatban, e hiedelmek pusztá léte fenntartja azt a rendszert, mely e hiedelmeket kitermelte. A mi esetünkben mindez úgy jelentkezik, hogy az ellenséges nézeteket vallók jobban megbocsátanak annak az elkövetőnek, aki bocsánatot kért, mert diszkriminatív volt, ezzel stabilizálva azt a rendszert, melyben a későbbiekben további diszkriminációk szenvedő alanya lehet.

Ezen a ponton óhatatlanul el kell gondolkodnunk a bocsánatkérés és a megbocsátás jelenségeinek társas és társadalmi értékelésén. Társas értelemben az említett jelenségek az interperszonális kapcsolatok fenntartásában, ápolásában megkérdőjelezhetetlenül pozitív szerepet töltenek be (McCullough, 2000). Társadalmi értelemben azonban a csoportok között fennálló egyenlőtlenségek és igazságtalanságok rendszerigazolásához is hozzájárulhatnak, ahogyan azt a vizsgálatunkban is láttuk.

Kezelt változóink összefüggései közül kiemelendőnek tartjuk a férfiakkal szembeni ellenséges és jóindulatú hiedelmek kismértékű, de statisztikailag jelentős, pozitív irányú összefüggését, mely a nemzetközi és hazai tapasztalatokkal egyaránt összhangban van (Glick és mtsai, 2004; Nguyen és mtsai, 2003–2004; Szabó, 2008). Megjegyezzük, mi a Férfiakkal Szembeni Ambivalencia (AMI) skála teljes, 20 itemet tartalmazó változatát alkalmaztuk, noha a korábbi kutatások, az azokat megelőző megfigyelések tapasztalatait is beépítve, a skála nem minden itemét vonták be a végső analízisbe, vagy szerepeltették kérdőívükben (pl. Nguyen és mtsai, 2003–2004; Szabó, 2008). Esetünkben a kérdőív alszámaihoz tartozó megbízhatósági mutatók csak egyetlen item esetében tették szükségessé a skála rövidítését. Véleményünk szerint az adatfelvételek között eltelt idő alatt a férfiakkal szembeni ambivalenciáról való gondolkodás rendszere valószínűleg közelíthetett a nyugati mintákban megszokott szerveződéshez.

Azonosítottunk továbbá egy nem túl erős, de szignifikáns pozitív kapcsolatot a férfiakkal szembeni ellenségesség és a nemi alapú elutasítás iránti érzékenység között. E pozitív együttjárás, kiegészítve a két konstruktumnak a megbocsátásra a bocsánatkérési mód függvényében gyakorolt eltérő hatásaival, egyfajta kiindulópontként szolgálhat a nemi alapú elutasításra való érzékenység és a férfiakkal szembeni hiedelmek összefüggésének a vizsgálatában. Ebben a két konstruktumban közös pont lehet, hogy mindkettőben tetten érhető a nők nemi alapon történő diszkriminációjának elővételezése, de míg az elutasítás iránti érzékenység a saját érzelmeiket reflektálja (annyira őszintén, amennyire az ember a saját érzelmeiről beszélni tud), addig a férfiakkal szembeni rendszerigazoló hiedelmeknek csoportközi vetülete

van (Szabó, 2008), és ún. „hamis tudatot” (Jost, 2003) tükröznek, melyekben az attitűdök nincsenek összhangban a válaszadó érdekeivel. E két különböző jelentésréteg magyarázhatja a nem túl erős pozitív korrelációt, és azt a kontraszthatást, amelyet a különböző bocsánatkérésekre adott válaszokban megfigyelhettünk.

Vizsgálatunknak természetesen vannak korlátai. A választott vizsgálati helyzet, amelyet a résztvevőknek prezentáltunk, csak egyféle megjelenítése az elutasításnak, és azt is csak a munkahelyi kontextusban ragadja meg. A szerkezeti validitás növelése érdekében érdemes több megfigyelést gyűjteni másféle helyzetekkel és módszerekkel, nagyobb teret engedve a megbocsátás viselkedéses szintjének is. Felvetődhet, hogy vizsgálatunknak problematikus vonása, hogy az elutasítás és a társadalmi diszkrimináció mérsékelt módozatára tekintett. Mivel társadalmunkban a társadalmi diszkrimináció minden nyílt módozata deklarált módon nem kívánatos, azt gondoljuk, érdemes volt figyelmünket a mindennapi, láthatatlan diszkriminációra is fordítani, amellyel kapcsolatos reakciók burkolt módon stabilizálhatják a status quo-t. Érdemes lehet továbbá az itt bemutatott eredményeket az életkor tekintetében kiegyensúlyozottabb mintákon is ellenőrizni annak érdekében, hogy az életkornak az itt vázolt jelenségeket módosító hatásai tesztelhetővé váljanak.

Elgondolkodtató gyakorlati tanulsága lehet vizsgálatunknak, hogy bizonyos eszközök, beavatkozások (mint például a bocsánatkérés) alkalmazhatóságát, azok pozitív hatását olykor hajlamosak vagyunk kizárólag az egyéni pszichológiai jóllét szempontjából tekinteni, és megfélekedezni a társadalmi, rendszerszintű, bizonyos esetekben akár ellentétes (káros) hatásokról. Esetünkben is, a bocsánatkérés, mint a mindennapi súrlódásokat elsimító eszközök egyike, segítheti a kapcsolatok harmóniáját, ugyanakkor konzerválhat egy egyensúlytalan, társadalmilag igazságtalan helyzetet.

Morális dilemmaként jelenhet meg a mindennapi életünk, de akár a pszichológusként végzett gyakorlati tevékenységünk során is az a kérdés, hogy a vizsgálatban felvetett helyzethez hasonló szituációknak inkább a tüneteit kezeljük, vagy pedig megpróbáljuk a probléma mélyére ásva annak okát megtalálni, és rajta változtatni. A munka világában is gyakran szembe-sülünk például olyan szokásszintű, bejáratott intézkedésekkel, amelyek procedurális szempontból ugyan lehetnek igazságosak, de az egyéni érdekekkel ellentétesek. Fontos kérdés tehát, hogyan viszonyulunk ehhez a morális dilemmához, hiszen az arra érdemes dolgok esetén indokolt lehet a probléma tényleges megoldását keresni, akár vállalva az ezzel járó konfliktusokat is, viszont a jelentéktelenebb problémákat érdemes lehet talán a konfrontációt kerülve elsimítani. Az is előfordulhat ugyanakkor, hogy a tüneti megoldások ismétlésével beleszokunk azok alkalmazásába, és elveszítjük érzékenységünket annak megítélésében, hogy mi az, ami mellett még elmehetünk, és mi az, ami mellett már nem.

SUMMARY

THE EFFECTS OF GENDER-BASED REJECTION SENSITIVITY AND HOSTILITY TOWARD MEN ON ATTRIBUTIONS AND FORGIVENESS AFTER REJECTION

The present study investigates the attributions about rejecter's behavior and the forgiveness after rejecter's apology in a situation that can be interpreted as, i.a., gender discrimination. The form of apology was manipulated, and the effects of individual differences, such as hostility and benevolence toward men and gender-based rejection sensitivity, were also tested. These differences potentially affect attributions about rejecter's behavior and forgiveness in a situation where gender discrimination is a possible explanation. Our questionnaire was filled in by 181 women. According to our results interpreting the situation as rejection based on one's gender was more likely with the increased level of hostile beliefs about men. This interpretation as well as hostility toward men made forgiveness less likely. Women with higher level of gender-based rejection sensitivity showed less forgiveness, when the rejecter's apology referred to their gender. Women with hostile attitudes toward men showed less forgiveness, when the rejecter apologized in a very general way, omitting the reasons for the rejection.

Keywords: rejection, forgiveness, hostility and benevolence toward men, gender-based rejection sensitivity

IRODALOM

- AYDUK, O., GYURAK, A., LUERSSSEN, A. (2008): Individual differences in the rejection-aggression link in the hot sauce paradigm: The case of rejection sensitivity. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44 (3). 775–782.
- BENSON, P. L., VINCENT, S. (1980): Development and validation of the Sexist Attitudes Toward Women Scale (SATWS). *Psychology of Women Quarterly*, 5 (2). 276–291.
- DEEGAN, M. J. (1985): Multiple minority groups: A case study of physically disabled women. In DEEGAN, M. J., BROOKS, N. A. (eds): *Women and disability: The double handicap*. Transaction Books, Oxford. 37–55.
- DEWALL, C. N., BAUMEISTER, R. F. (2006): Alone but feeling no pain: Effects of social exclusion on physical pain tolerance and pain threshold, affective forecasting, and interpersonal empathy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91 (1). 1–15.
- DOWNEY, G., FELDMAN, S. I. (1996): Implications of rejection sensitivity for intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70 (6). 1327–1343.
- DOWNEY, G., FELDMAN, S., AYDUK, O. (2000): Rejection sensitivity and male violence in romantic relationships. *Personal Relationships*, 7 (1). 45–61.
- EATON, J., STRUTHERS, C. W., SHOMRONY, A., SANTELLI, A. G. (2007): When apologies fail: The moderating effect of implicit and explicit self-esteem on apology and forgiveness. *Self and Identity*, 6 (2–3). 209–222.

- FEATHER, N. T., BOECKMANN, R. J. (2007): Beliefs about gender discrimination in the workplace in the context of affirmative action: Effects of gender and ambivalent attitudes in an Australian sample. *Sex Roles*, 57 (1–2). 31–42.
- FEHR, R., GELFAND, M. J. (2010): When apologies work: How matching apology components to victims' self-construals facilitates forgiveness. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 113 (1). 37–50.
- FERNANDEZ, M. L., CASTRO, Y. R., LORENZO, M. G. (2004): Evolution of hostile sexism and benevolent sexism in a Spanish sample. *Social Indicators Research*, 66 (3). 197–211.
- FINCHAM, F. D., JACKSON, H., BEACH, S. R. H. (2005): Transgression severity and forgiveness: Different moderators for objective and subjective severity. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24 (6). 860–875.
- GLICK, P., FISKE, S. T. (1996): The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70 (3). 491–512.
- GLICK, P., FISKE, S. T. (1999): The Ambivalence Toward Men Inventory: Differentiating hostile and benevolent beliefs about men. *Psychology of Women Quarterly*, 23 (3). 519–536.
- GLICK, P., FISKE, S. T. (2006): Ambivalens szövevény – Az ellenséges és jóindulatú szexizmus mint a nemi egyenlőtlenség egymást kiegészítő igazolásai. In HAMILTON, D. L., FISKE, S. T., BARGH, J. A. [válogatta és szerkesztette: HUNYADY Gy.]: *A társak és a társadalom megismerése*. Osiris, Budapest. 389–447.
- GLICK, P., LAMEIRAS, M., CASTRO, Y. R. (2002): Education and catholic religiosity as predictors of hostile and benevolent sexism toward women and men. *Sex Roles*, 47 (9–10). 433–441.
- GLICK, P., LAMEIRAS, M., FISKE, S. T., ECKES, T., MASSER, B., VOLPATO, C., MANGANELLI, A. M., PEK, J. C., HUANG, L. L., SAKALLI-UGURLU, N., CASTRO, Y. R., PEREIRA, M. L., WILLEMSSEN, T. M., BRUNNER, A., SIX-MATERNA, I., WELLS, R. (2004): Bad but bold: Ambivalent attitudes toward men predict gender inequality in 16 nations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86 (5). 713–728.
- INMAN, M. L., BARON, R. S. (1996): Influence of prototypes on perceptions of prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70 (4). 727–739.
- JOST, J. T. (2003): Negatív illúziók: a hamis tudattal kapcsolatos fogalmak tisztázása és a pszichológiai bizonyítékok. In JOST, J. T. [válogatta és szerkesztette: HUNYADY Gy.]: *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája*. Osiris, Budapest. 275–305.
- KOVÁCS M. (2001): Nemi ideológiák, nemi sztereotípiák. In: HUNYADY Gy., NGUYEN, L. L. A. (szerk.): *Sztereotípiakutatás. Hagyományok és irányok*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 448–454.
- KOVÁCS M. (2007): Nemi sztereotípiák, nemi ideológiák és karrieraspirációk. *Educatio*, 16 (1). 99–114.
- LEARY, M. R. (2001): Toward a conceptualization of interpersonal rejection. In LEARY, M. R. (ed.): *Interpersonal Rejection*. Oxford University Press, New York. 3–20.
- LEARY, M. R. (2006): A személyközi elutasítás változatai. In WILLIAMS, K. D., FORGAS, J. P., VON HIPPEL, W. (szerk.): *A társak kirekesztés pszichológiája – Kitaszítás, kiközösítés, elutasítás és szekálás*. Kairosz, Budapest. 41–58.

- LEARY, M. R., KOCH, E., HECHENBLEIKNER, N. (2001): Emotional responses to interpersonal rejection. In LEARY, M. R. (eds): *Interpersonal Rejection*. Oxford University Press, New York. 145–166.
- LEARY, M. R., TWENGE, J. M., QUINLIVAN, E. (2006): Interpersonal rejection as a determinant of anger and aggression. *Personality and Social Psychology Review*, 10 (2). 111–132.
- LONDON, B., DOWNEY, G., ROMERO-CANYAS, R., RATTAN, A., TYSON, D. (2012): Gender-based rejection sensitivity and academic self-silencing in women. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102 (5). 961–979.
- MAJOR, B., O'BRIEN, L. T. (2005): The social psychology of stigma. *Annual Review of Psychology*, 56. 393–421.
- MAJOR, B., QUINTON, W. J., SCHMADER, T. (2003): Attributions to discrimination and self-esteem: Impact of group identification and situational ambiguity. *Journal of Experimental Social Psychology*, 39 (3). 220–231.
- MCCULLOUGH, M. E. (2000): Forgiveness as human strength: Theory, measurement, and links to well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19 (1). 43–55.
- MCCULLOUGH, M. E., RACHAL, K. C., SANDAGE, S. J., WORTHINGTON, E. L., JR., BROWN, S. W., HIGHT, T. L. (1998): Interpersonal forgiving in close relationships II: Theoretical elaboration and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75 (6). 1586–1603.
- MCGUIRE, G. M., RESKIN, B. F. (1993): Authority hierarchies at work: The impacts of race and sex. *Gender and Society*, 7 (4). 487–506.
- MENDOZA-DENTON, R., DOWNEY, G., PURDIE, V. J., DAVIS, A., PIETRZAK, J. (2002): Sensitivity to status-based rejection: Implications for African-American students' college experience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83 (4). 896–918.
- MORRISON, A. M., VON GLINOW, M. A. (1990): Women and minorities in management. *American Psychologist*, 45 (2). 200–208.
- NGUYEN, L. L. A. (2005): Férfiak és nők a munka világában. Nemi szerepek a munkahelyen. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 60 (1–2), 111–134.
- NGUYEN, L. L. A., KOVÁCS, M., FRIEZE, I. H. (2003–2004): Values and ambivalence towards men and women: A study in Hungary and the United States. *Applied Psychology in Hungary (Alkalmazott Pszichológia – angol nyelvű különszám)*, 5–6. 5–21.
- O'BRIEN, L. T., KINIAS, Z., MAJOR, B. (2008): How status and stereotypes impact attributions to discrimination: The stereotype-asymmetry hypothesis. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44 (2). 405–412.
- PIERCE, J. D., GARDNER, D. G. (2004): Self-esteem within the work and organizational context: A review of the organization-based self-esteem literature. *Journal of Management*, 30 (5). 591–622.
- RISEN, J. L., GILOVICH, T. (2007): Target and observer differences in the acceptance of questionable apologies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92 (3). 418–433.
- RODIN, M. J., PRICE, J. M., BRYSON, J. B., SANCHEZ, F. J. (1990): Asymmetry in prejudice attribution. *Journal of Experimental Social Psychology*, 26 (6). 481–504.

- ROMERO-CANYAS, R., ANDERSON, V. T., REDDY, K. S., DOWNEY, G. (2009): Rejection sensitivity. In LEARY, M. R., HOYLE, R. H. (eds): *Handbook of individual differences in social behavior*. The Guilford Press, New York. 466–479.
- ROMERO-CANYAS, R., DOWNEY, G., REDDY, K. S., RODRIGUEZ, S. CAVANAUGH, T. J., PELAYO, R. (2010): Paying to belong: When does rejection trigger ingratation? *Journal of Personality and Social Psychology*, 99 (5). 802–823.
- RYE, M. S., LOIACONO, D. M., FOLCK, C. D., OLSZEWSKI, B. T., HEIM, T. A., MADIA, B. P. (2001): Evaluation of the psychometric properties of two forgiveness scales. *Current Psychology: Developmental, Learning, Personality, Social*, 20 (3). 260–277.
- SMART RICHMAN, L., LEARY, M. R. (2009): Reactions to discrimination, stigmatization, ostracism, and other forms of interpersonal rejection: A multimotive model. *Psychological Review*, 116 (2). 365–383.
- SZABÓ M. (2008): *A társadalmi nemekkel kapcsolatos dinamikus nézetrendszerek szociálpszichológiai vizsgálata: Ideológiák és sztereotípiák, nemi tipizáltság és társas identitás*. Doktori értekezés, ELTE, Budapest.
- SZONDY M. (2006): A megbocsátás pszichológiája: kialakulása, hatásai és fejlesztése. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 7 (1). 15–34.
- TWENGE, J. M., BAUMEISTER, R. F., DEWALL, C. N., CIAROCCO, N. J., BARTELS, J. M. (2007): Social exclusion decreases prosocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92 (1). 56–66.
- YODER, J. D., McDONALD, T. W. (1998): Measuring sexist discrimination in the workplace: Support for the validity of the schedule of sexist events. *Psychology of Women Quarterly*, 22 (3). 487–491.

MELLÉKLETEK

1. melléklet. A kérdőívben használt munkahelyi szituáció (szögletes zárójelben a bocsánatkérés három különböző formájával)

A következőkben egy munkahelyi szituációt olvashat. Arra kérem, hogy képzelje bele magát az egyik szereplő, Ágnes helyébe.

Ágnes egy kis újság szerkesztőségében dolgozik, mint pályakezdő újságíró. Néhány héttel ezelőtt Ágnes főnöke pályázatot hirdetett meg egy új rovat indítására vonatkozóan. Ágnes úgy érezte, hogy ez egy kiváló lehetőség képességeinek bizonyítására, ezért úgy döntött, hogy ő is benyújtja pályázatát a felhívásra. Rengeteget dolgozott a tervezetén, és úgy érezte, hogy nagyon jól sikerült neki.

Mivel ez egy viszonylag kis szerkesztőség, így mindösszesen csak két pályázat érkezett a felhívásra: Ágnesé és egy kollégájáé, Gáboré. A pályázatokat egy, az újság tulajdonosai által felállított bizottság értékelt, de végső soron a döntést Ágnes és Gábor főnöke, Péter hozta meg.

Péter úgy döntött, hogy Gábor tervezetét választja, annak ellenére, hogy a két pályázat minőségét tekintve nem tért el különösebben egymástól. Néhány nappal később Ágnes összefutott

az irodában az egyik ismerősével, aki azt hallotta az értékelő bizottság egy tagjától, hogy bár Gábor pályázata hiányos volt (elfelejtett egy fontos papírt csatolni), és ráadásul még késve is érkezett be, ennek ellenére Péter mégis mellette döntött. Miután ez a hír kitudódott az irodában, Ágnes Péter magához hívatta és bocsánatot kért tőle azzal, hogy [*Ágnesnek, mint nőnek egyenlő esélyeket kellett volna biztosítania / Ágnesnek, mint pályakezdőnek egyenlő esélyeket kellett volna biztosítania / mindenkinek ugyanolyan esélyeket kellett volna biztosítania*].

2. *melléklet*. A nemi alapú oktalajdonítás mértékére vonatkozó állítások

1. A főnök azért választotta Gábort, mert Gábor egy férfi.
2. A főnök azért utasította el Ágnes pályázatát, mert Ágnes egy nő.
3. A főnök nemi alapon hozta meg a döntését.
4. A főnök azért döntött Gábor mellett, mert egy férfit alkalmasabbnak talál erre a feladatra.
5. Azért nem Ágnes nyerte meg a pályázatot, mert a főnök szerint egy nő nem alkalmas erre a feladatra.